

Зеліско Н. Б.

*кандидат економічних наук, доцент
Львівського національного аграрного університету*

Василина О. Р.

*кандидат економічних наук, доцент
Львівського національного аграрного університету*

Колач С. М.

*кандидат економічних наук, доцент
Львівського національного аграрного університету*

Zelisko N. B.

*Ph.D., associate professor
Lviv National Agrarian University*

Vasylyna O. R.

*Ph.D., associate professor
Lviv National Agrarian University*

Kolach S. M.

*Ph.D., associate professor
Lviv National Agrarian University*

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЕКОЛОГІЧНО ОБҐРУНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ У СПІВВІДНОШЕННІ З ТЕНДЕНЦІЯМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті показано, що охорона природи стала одним з основних пріоритетів України, оскільки збереження біологічного та ландшафтного різноманіття є основою, яка забезпечує можливість будь-якого природокористування та розвитку суспільства. Запропоновано напрями вдосконалення механізму формування та реалізації державної екологічної політики в Україні.

Ключові слова: економіка, екологічна економіка, еколого-економічне партнерство, сталий розвиток, державна екологічна політика, механізм формування та реалізації державної екологічної політики, державний екологічний моніторинг, стратегічна екологічна оцінка, екологізація.

Вступ та постановка проблеми. Визначальною ознакою сучасного світогосподарського розвитку є глобалізація, яка супроводжується наростанням антропогенного навантаження на довкілля, посиленням транскордонного характеру екологічних проблем і наближенням цивілізації до критичної межі в її взаємовідносинах з природою, що втрачає здатність до відтворення, асиміляції та саморегулювання. Глобальна екологічна криза виявляється в безпрецедентному за масштабами й темпами нарощуванні згубних природотрансформаційних процесів, зокрема кількісному та якісному виснаженні природних ресурсів; скороченні площі родючих земель і лісів, розширенні зони пустель; зменшенні запасів прісної води, забрудненні океанів; інтенсифікації природних катаклізмів, стихійних лих та катастроф; глобальній зміні клімату, хімічному та радіаційному забрудненні біосфери; руйнуванні озонного шару; парниковому ефекті; зростанні генетичних загроз популяції в результаті збільшення радіоактивних відходів та формування збудників нових хворіб; незворотних втратах у генофонді планети у зв'язку зі зникненням багатьох видів тварин і рослин.

Нині Україна перебуває на вістрі екологічних проблем. Так, за дослідженнями Колумбійського та Сельського університетів (США), у 2012 р. Україна посіла 102 місце в рейтингу за індексом екологічної ефективності EPI (Environmental Performance Index) серед 132 країн світу. Індекс кількісно оцінює екологічний стан країн за 25 критеріями (від якості води й повітря до використання пестицидів та біологічної варіативності).

В таких умовах виникає потреба вжиття конкретних заходів щодо послаблення техногенного тиску на довкілля шляхом зменшення енерго- і матеріалоемності виробни-

цтва, активного використання вторинних ресурсів, що має не стратегічний, а тактичний характер, пов'язаний з ліквідацією технологічного відставання України від провідних країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічної глобалізації та її екологічного аспекту знайшли своє відображення в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Т. Левіт, У. Бек, В. Погорілков, М. Чешкова, Б. Баді, Т. Тимофеев. Проте залишаються дискусійними питання екологічних наслідків економічної глобалізації. Дослідженню різних аспектів взаємозв'язків економіки та довкілля в умовах обмеженості ресурсів та всезростаючої економічної діяльності присвячено роботи І. Вернадського, С. Подолинського, В. Вовка, І. Грабинського, Л. Мельника, Ю. Туниці, В. Будкіна, О. Веклич, Б. Буркинського, О. Балацького та інших вітчизняних вчених. Еколого-економічні питання розглядають багато іноземних вчених, зокрема Ж. Гросман, А. Крюгер, Г. Дейлі, Д. Медоуз, Б. Коупленд, С. Тейлор, П. Рао, Дж. Франкель, К. МакОсленд, Р. Петіг. Водночас еколого-економічні основи сталого економічного розвитку потребують додаткового дослідження, зокрема у сфері систематизації вже наявних напрацювань та втілення їх у життя. Розгляду сучасних проблем охорони довкілля в Україні та визначенню особливостей формування й реалізації державної екологічної політики присвятили свої публікації такі вчені, як Д. Ляпін, А. Павлюк, В. Потапенко, І. Шевчук, Л. Яценко. Однак чимало питань визначення напрямів удосконалення механізму формування та реалізації державної екологічної політики в Україні залишаються недостатньо дослідженими.

Метою роботи є дослідження теоретичних та практичних аспектів формування моделі екологічно обґрунто-

ваного розвитку економіки у співвідношенні з тенденціями глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалась протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку та відтворення природно-ресурсного комплексу України. Відбувалися структурні деформації народного господарства, за яких перевага віддавалася розвитку в Україні сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості [3–7]. Екологічна складова в проекті урядової програми України спрямована на максимальну екологізацію української економіки та перехід до сталого розвитку суспільства в перспективі. Як відомо, сталий розвиток передбачає обов'язкову узгодженість економічного, екологічного та людського розвитку таким чином, щоб від покоління до покоління не зменшувались якість та безпека життя людей, не погіршувався стан довкілля, а також відбувався соціальний прогрес [8; 9]. Така екологізація не може звужуватися до тих чи інших природоохоронних заходів. Її зміст і призначення полягають у превентивному захисті довкілля безпосередньо в рамках виробничої діяльності, тобто всередині економічної системи, а не за її межами. Отже, ефективна природоохоронна політика має здійснюватися передусім у контексті соціально-економічних перетворень, спрямованих на забезпечення сталого розвитку. При цьому прями природоохоронні заходи не замінюють, а органічно доповнюють екологічно сприятливий режим господарювання [10]. У Програмі діяльності уряду це сприятиме раціональному використанню та відтворенню природно-ресурсного потенціалу, формуванню передумов для переходу на засади екологічного управління й сталого розвитку [3; 11; 12].

Глобальна екологічна криза спонукає людство до екологізації всіх сфер діяльності, тому віднедавна чинник екологізації став дедалі більше актуалізуватися й набувати пріоритетності в міждержавних відносинах. З розвитком цивілізації, бурхливим зростанням кількості населення Землі, обсягів виробництва та його відходів проблеми взаємин суспільства й природи дедалі більше актуалізуються. До найактуальніших питань життєвого середовища людства належать деградація довкілля, виснаження природних ресурсів та екологічна безпека. Ці чинники набули особливого значення наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. У багатьох країнах деградація біосфери призвела до великомасштабних природних катаклізмів, погіршення якості життя та здоров'я громадян.

Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід країни на провідні позиції у світі. Першочерговою є реалізація таких реформ і програм [5]:

- реформа системи національної безпеки та оборони;
- оновлення влади та антикорупційна реформа;
- судова реформа;
- реформа правоохоронної системи;
- децентралізація та реформа державного управління;
- дерегуляція та розвиток підприємництва;
- реформа системи охорони здоров'я;
- податкова реформа;
- програма енергонезалежності;
- програма популяризації України у світі, а також просування інтересів України у світовому інформаційному просторі.

Таким чином, господарське освоєння природних територій приводить до формування нового середовища

шляхом проникнення виробничих елементів в природне середовище, що викликає його перебудову. Стратегія сталого розвитку передбачає право на здорове та повноцінне життя людини в гармонії з природою. Забезпечення цього вимагає зміни стереотипів цінностей, гуманізації суспільства, активізації соціальної політики, забезпечення соціальних гарантій населенню, посилення ролі об'єднань громадян, ділових та наукових кіл [3; 8].

Концепція раціонального природокористування та екологізації економіки України має ґрунтуватись на розвитку екологічного менеджменту, який базується на таких засадах:

1) пріоритетність ідеї сталого розвитку в контексті поєднання економічної та екологічної безпеки країни та її регіонів;

2) системність і комплексність здійснення стратегії розвитку системи екологічного менеджменту як якісно нової ідеології управління національним господарством, головної ідеї екологізації економіки;

3) наступність у розвитку екологічного менеджменту духовних екологічних цінностей, системи екологічного виховання й освіти, культурної спадщини; тільки таким чином Україна зможе інтегруватись у світовий економічний простір, забезпечити гідний рівень економічної та екологічної безпеки й добробуту її населення [1; 3].

За наявності значної кількості екологічних проблем до національних пріоритетів екологізації економіки та раціонального використання природних ресурсів зараховують:

- формування збалансованої системи природокористування й адекватної перебудови виробничого потенціалу національної економіки;
- екологізацію технологій в промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві та на транспорті;
- забезпечення біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідної справи [4].

Рівень економічного розвитку будь-якої країни сьогодні визначається не кількістю добутих або спожитих паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), а ефективністю їхнього використання, насамперед величиною енергоємності валового внутрішнього продукту (ВВП). В Україні енерговитрати в собівартості товарів є критично високими, що є однією з причин їх низької конкурентоспроможності. Згідно з результатами досліджень Міжнародного центру перспективних досліджень потенціалу Україна є одним з найбільших у світі споживачів енергоресурсів на одиницю валового внутрішнього продукту (коефіцієнт енергоємності ВВП дорівнює 0,83–0,87 кг умовного палива/грн.). У сучасних умовах господарювання в Україні особливо загострилась проблема покращення використання земельних ресурсів як основи просторового соціально-економічного розвитку. Згідно з оцінками фахівців РВПС (Рада по вивченню продуктивних сил) НАН України орієнтована вартість усіх природних ресурсів країни становить 5 трлн. дол. США, а основна частина цієї суми (близько 3 трлн.) припадає на земельні ресурси. В Україні земельні ресурси використовуються нерационально, а саме водній та вітровій ерозії піддаються 15 млн. га сільськогосподарських угідь (35,2% загальної площі), деградовано 60% чорноземів, економічні збитки від ерозії ґрунтів становлять близько 22,6 млрд. грн., в країні найвищі у світі показники сільськогосподарського освоєння та розораності (69,2% всієї земельної площі, зайнятої сільськогосподарськими угіддями, а з них ріллею – 54%). Особливо деструктивний вплив на процеси землекористування здійснюють інституціональні фактори, а саме відсутність сучасної системи земельного кадастру, недо-

статня інституціональна впорядкованість комунальної форми власності на окремі категорії земель, розмитість прав та повноважень представницьких органів щодо охорони та відтворення земельних ресурсів, нерозвиненість грошово-кредитних та фінансово-банківських інститутів, що опосередковують обіг сільськогосподарських угідь, системна розбалансованість окремих організаційно-правових форм аграрного природокористування (сільськогосподарські кооперативи, господарства громадян), що посилюють розбалансованість земельного потенціалу країни.

Багато населених пунктів не забезпечені очисними спорудами, а ті, що функціонують, належним чином не експлуатуються. Очисні споруди промислових підприємств також перебувають у занедбаному стані. В Україні більшість басейнів річок можна віднести до забруднених і дуже забруднених, близько 25–30% питної води з природних водоемів на 12,5% не відповідають санітарним нормам, високими є витрати під час транспортування, низька ефективність очистки промислових і стічних вод, що призводить до бактеріологічного та хімічного забруднення головних річок України. Україна має значні запаси мінерально-сировинних ресурсів, які є надзвичайно важливою складовою інвестиційного клімату України, тому її потенціал має розвиватися та більш ефективно працювати над прискоренням соціально-економічного розвитку країни. Отже, сучасна еколого-економічна ситуація в Україні є складною. Необхідні розробка та реалізація дієвої екологічної політики як на державному рівні, так і в регіонах, що будуть базуватись на світовому досвіді та фінансуватись за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх джерел.

Екологізація економіки України буде ефективною, якщо під час її формування та реалізації послідовно й до кінця буде витриманий критерій реальності. На жаль, між законодавчо-нормативним забезпеченням цього процесу та його практичною реалізацією зберігається ще досить велика дистанція. З урахуванням процесів екологізації суспільного життя має будуватися тактика природоохоронних дій на найближчі роки [3; 4]. Головна її мета полягає в тому, щоби в процесі економічного розвитку не допустити погіршення екологічної ситуації та сформувати ринок екологічних послуг України. Такий ринок разом з екополітикою вимагає внесення певних коректив у процеси подальшої екологізації економіки:

– своєму прямому призначенню має відповідати механізм екологічної відповідальності суб'єктів господарювання за стан довкілля, який побудований на принципі «забруднювач платить»;

– першочергової уваги заслуговує питання пошуку дієвих засобів імплементації екологічних благ у систему суспільних цінностей; екологічно безпечне середовище в людській свідомості має посісти чільне місце поряд з традиційними матеріальними та духовними потребами [2; 3];

– у складних економічних умовах актуальним є питання запровадження ефективних механізмів стимулювання підприємницьких структур та приватного бізнесу до участі у вирішенні екологічних проблем; у цьому напрямі необхідно встановити правила розподілу відповідальності між державними органами та приватизованими підприємствами за вже завдані збитки навколишньому середовищу; екологічний фактор має знайти відображення у вартості об'єктів, які приватизуються, з метою вжиття необхідних природоохоронних заходів [5];

– назріла необхідність створити ефективні механізми встановлення суб'єктів відповідальності за екологічні порушення минулих років, а також розподілу зобов'язань щодо їх ліквідації та відшкодування нанесених збитків;

– важливою формою активізації екологічної політики мають стати регіональні екологічні програми [1].

Висновки. Нині суспільство має реальну можливість переломити негативні тенденції та здійснювати радикальне поглиблення ринкових реформ, зокрема через урахування екологічного чинника. Це передбачає реалізацію політики цілеспрямованого сприяння розвитку ефективних вітчизняних виробництв, становленню національного екокапіталу, активній підтримці створення в Україні сучасної конкурентоспроможної екологічно безпечної економіки. Її формування вимагає насамперед активізації ролі держави у цьому напрямі із залученням усього арсеналу ринкових інструментів за одночасного активного здійснення інституціональних перетворень, спрямованих на зростання ефективності та конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Необхідними є встановлення ефективної системи контролю за діяльністю природних монополій, розроблення механізмів адаптації міжнародних вимог щодо оздоровлення навколишнього природного середовища та втілення їх у національних природоохоронних стандартах.

Список використаних джерел:

1. Довкілля України у 2010 році: аналітична доповідь / за ред. Ю. Остапчук. Київ: Держстат України, 2011. 11 с. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/ns_rik/analit/dovkillia_10.zip.
2. Васюков Д., Шалугін В. Фінансовий механізм та економічне обґрунтування екологічних програм та заходів з охорони навколишнього середовища. Актуальні проблеми життєдіяльності суспільства: тези наукових доповідей Всеукраїнської науково-технічної конференції молодих учених і спеціалістів. Кременчук, 2008. С. 227–229.
3. Дубовіч І. Теоретико-методологічні та практичні засади глобальної екологізації економіки. Актуальні проблеми сьогодні. Львів: РВВ НЛТУ України, 2008. С. 31–35.
4. Прокопенко О. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності: монографія. Суми: вид-во СумДУ, 2010. 395 с.
5. Самойлік М. Забезпечення ресурсно-екологічної безпеки у регіоні: теорія та практика. Аграрна економіка. 2014. № 1–2. С. 131–138.
6. Сотник І., Охтеменко К., Сидоренко Є. Проблеми та напрямки підвищення енергоефективності економіки України. Механізм регулювання економіки. 2010. № 4. С. 318 с.
7. Хлобистов С., Жарова Л., Ільїна М. Сталий розвиток та екологічна політика у глобальних викликах: від передбачення до прогнозування. Економіка природокористування і охорони довкілля. 2008. № 1. С. 33–42.
8. Черевко І. Екологічність і зрівноваженість сільського господарства. Аграрна економіка. 2013. № 3–4. С. 89–96.
9. Environmental Performance Index – Rankings. URL: <http://epi.-yale.edu>.
10. Environmental performance Index 2012. URL: <http://epi.yale.edu/dataexplorer/countryprofiles>.
11. Юхновський І. Сутність та структура інноваційно-інвестиційного потенціалу економіки: основні підходи та напрями формування. Український соціум. 2010. № 2. С. 159–171.
12. Юшкевич О., Мала А. Впровадження системи екологічного менеджменту як ефективний інструмент розвитку підприємств. Інноваційна економіка. 2012. № 5. С. 93–96.

ФОРМИРОВАНИЯ МОДЕЛИ ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОБОСНОВАННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ В СООТНОШЕНИИ С ТЕНДЕНЦИЯМИ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. В статье показано, что охрана природы стала одним из основных приоритетов Украины, поскольку сохранение биологического и ландшафтного разнообразия является основой, которая обеспечивает возможность любого природопользования и развития общества. Предложены направления совершенствования механизма формирования и реализации государственной экологической политики в Украине.

Ключевые слова: экономика, экологическая экономика, эколого-экономическое партнерство, устойчивое развитие, государственная экологическая политика, механизм формирования и реализации государственной экологической политики, государственный экологический мониторинг, стратегическая экологическая оценка, экологизация.

MODEL ENVIRONMENTALLY SOUND ECONOMIC DEVELOPMENT IN CORRELATION WITH THE GLOBALIZATION TREND

Summary. The article states that the modern state of the environment requires formation of ecological awareness of individuals and society. In the article it has been shown that the protection of nature is one of the main priorities in Ukraine, since the conservation of biological and landscape diversity is the basis that provides the possibility for nature management and society development.

Key words: ecologization of economics, ecological economics, sustainable development, ecologic and economic partnerships, triad, state ecological policy, mechanism of forming and realization of state ecological policy, state ecological monitoring, strategic environmental assessment.